

INSTYTUT ARCHEOLOGII I ETNOLOGII
POLSKIEJ AKADEMII NAUK
DAWNIEJ INSTYTUT HISTORII KULTURY MATERIALNEJ PAN

KWARTALNIK
HISTORII KULTURY
MATERIALNEJ

ROK LXVI

WARSZAWA 2018

NR 1

REDAKCJA I KOMITET REDAKCYJNY

Redaktor — Elżbieta Mazur (IAE PAN)

Zastępcy Redaktora — Magdalena Bis (IAE PAN), Martyna Milewska (IA UW)

Sekretarze Redakcji — Jakub Kosiorek (IAE PAN), Ludmiła Paderewska (IAE PAN)

Członkowie Komitetu — Maria Bogucka (IH PAN), Paweł Dobrowolski (Collegium Civitas, Warszawa), Jarosław Dumanowski (IH UMK), Olga Feytová (AHMP, Praga), Mateusz Goliński (IH UW), Michaela Hrubá (Univerzity v Ústí nad Labem), Andrzej Janeczek (IAE PAN), Jan Klápště (Univerzita Karlova w Pradze), Andrzej Klonder (IAE PAN), Elżbieta Kowalczyk-Heyman (IA UW), Jerzy Kruppé (IA UW), Marcin Majewski (IA Uniwersytet Szczeciński), Jerzy Miziołek (IA UW), Jerzy Piech (IH UJ), Jacek Pielat (IH UJK), Bożena Popiołek (Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków), Raimo Pullat (Tallin University), Wojciech Szymański (IAE PAN), Andrzej Wyrobisz (IHS UW), Jerzy Żywicki (ISP UMCS)

Adres Redakcji:

„Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”

00-140 Warszawa, Al. Solidarności 105, pok. 121

Adres strony internetowej: www.iaepan.edu.pl

(zakładka: Wydawnictwa → Kwartalnik Historii Kultury Materialnej)

e-mail: kwartalnik@iaepan.edu.pl

tel. 22 620 28 84 w. 146

Wydawca:

Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk

00-140 Warszawa, Al. Solidarności 105

e-mail: director@iaepan.edu.pl

tel. 22 620-28-84

Wykaz recenzentów artykułów opublikowanych w roczniku 2017:

Jadwiga Chudziakowa (IA UMK)

Andrzej Klonder (IAE PAN)

Jerzy Urwanowicz (IH i NP Uniwersytet w Białymstoku)

Dorota Żołądź-Strzelczyk (IH UAM)

Skład i łamanie:

Krzysztof Anuszewski, tel. 22 629 44 78

Druk i oprawa:

Partner Poligrafia sp. z o.o.

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

Nakład 300 egz. Arkuszy wydawniczych 10,5. Papier offset 80 g.

Oddano do składania w lutym 2018 r., druk ukończono

w marcu 2018 r.

SPIS TREŚCI

STUDIA I MATERIAŁY

Dagmara Adamska, W sprawie lokalizacji cmentarzy żydowskich na średniowiecznym Śląsku	3
Bożena Popiołek, Kryminalia w księgach sądowych miast Korony jako źródło do badań nad życiem rodzinnym na przełomie XVII i XVIII w.	21
Raimo Pullat, Kultura jedzenia w osiemnastowiecznym Tallinie	33
Amadeusz Szklarz-Habrowski, Topografia szpitala-przytułku działającego przy kaplicy/kościółce św. Barbary w Starej Częstochowie na przełomie XVIII i XIX w.	59
Magdalena Bis, Depozyt przedmiotów metalowych z posesji przy ulicy Szerokiej w Płocku (z ok. połowy XIX–początku XX w.)	75
Rafał Wiktor Kowalczyk, Gospodarczy awans Częstochowy i sosnowiecko-częstochowskiego okręgu przemysłowego w latach 1877–1914	99

RECENZJE

Urszula Świdarska-Włodarczyk, <i>Homo nobilis</i> . Wzorzec szlachcica w Rzeczypospolitej XVI i XVII wieku — Andrzej Klonder	111
--	-----

SPRAWOZDANIA I ZAPISKI

Anna Nierychlewska, <i>Zamki i dwory województwa rawskiego w późnym średniowieczu i czasach nowożytnych</i> — Elżbieta Kowalczyk-Heyman	115
Dzieje parafii i kościoła pod wezwaniem Znalezienia Krzyża Świętego w Małym Płocku, red. M. Przytocka — Elżbieta Kowalczyk-Heyman	116
<i>Źródła i materiały do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku</i> , t. 2: <i>Inwentarze dóbr ziemskich z XVII–XVIII wieku (cz. 2)</i> , wstęp i oprac. Katarzyna Justyniarska-Chojak, Jacek Pielas — Andrzej Klonder	116

KRONIKA NAUKOWA

„Od archeologii Józefa Kostrzewskiego do współczesnych nauk o przeszłości społecznej”, ogólnopolska konferencja naukowa, Poznań, 21–22 września 2017 r. — Adam Kozak	119
--	-----

CONTENTS

STUDIES AND MATERIALS

Dagmara Adamska, On the location of Jewish cemeteries in mediaeval Silesia	3
Bożena Popiołek, Criminal cases in court books of Polish towns as a source for studying the family life of the turn of the 18 th century	21
Raimo Pullat, The culture of eating in eighteenth-century Tallinn	33
Amadeusz Szklarz-Habrowski, The topography of the hospital-poorhouse at St Barbara's church/chapel in Stara Częstochowa at the turn of the 19 th century	59
Magdalena Bis, A metalwork deposit from possession at Szeroka Street in Płock (mid-19 th – early 20 th century)	75
Rafał Wiktor Kowalczyk, The economic advancement of Częstochowa and the Sosnowiec-Częstochowa Industrial Region in the years 1877–1914	99

REVIEWS

Urszula Świdarska-Włodarczyk, <i>Homo nobilis. Wzorzec szlachezca w Rzeczypospolitej XVI i XVII wieku</i> [<i>Homo nobilis. The model nobleman in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 16th and 17th c.</i>] — Andrzej Klonder	111
---	-----

REPORTS AND NOTES

Anna Nierychlewska, <i>Zamki i dwory województwa rawskiego w późnym średniowieczu i czasach nowożytnych</i> [Castles and manors in the voivodship of Rawa in the late Middle Ages and the early-modern period] — Elżbieta Kowalczyk-Heyman	115
<i>Dzieje parafii i kościoła pod wezwaniem Znalezienia Krzyża Świętego w Małym Płocku</i> [The history of the church and parish of the Discovery of the Holy Cross in Mały Płock], edited by M. Przytocka — Elżbieta Kowalczyk-Heyman	116
<i>Źródła i materiały do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku, t. 2: Inwentarze dóbr ziemskich z XVII–XVIII wieku (cz. 2)</i> [Sources for the history of the nobility of the Sandomierz voivodship, vol. 2, Inventories of estates from the 17 th –18 th c.], edited and introduced by Katarzyna Justyniarska-Chojak and Jacek Pielas — Andrzej Klonder	116

CHRONICLE

“From Józef Kostrzewski's archaeology to contemporary research on societies' past”, a conference in Poznań, 21 st –22 nd September 2017 — Adam Kozak	119
--	-----

ANNA NIERYCHLEWSKA, *Zamki i dwory województwa rawskiego w późnym średniowieczu i czasach nowożytnych*, Monografie Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, vol. X, Łódź 2013, ss. 324 + mapa.

W odtwarzanych dziejach Mazowsza ciągle natrafiamy na obszary i problematykę słabo lub tylko częściowo poznane. Niewątpliwie należy do nich historyczne województwo rawskie i tutejsze rezydencje książęce, królewskie, szlacheckie i biskupie. Przybliżenia tego zagadnienia na podstawie bardzo pracochłonnego co do zebrania i trudnego do interpretacji materiału źródłowego podjęła się Anna Nierychlewska w opublikowanej właśnie rozprawie doktorskiej. Chronologicznie praca obejmuje okres od początku XIII w. po połowę XVII w. (s. 10). W rzeczywistości Autorka omawia niekiedy dzieje poszczególnych obiektów sięgające doby wczesnego średniowiecza i kontynuuje je aż po czasy współczesne.

Praca składa się z dwóch części. Pierwsza z nich to część analityczna podzielona na trzy rozdziały poprzedzone wstępem i podsumowane zakończeniem. Rozdział I to wprowadzenie, w którym Autorka omawia cel, zakres i metodę pracy, następnie położenie, granice i uwarunkowania geograficzno-przyrodnicze województwa. W rozdziale II poznajemy podstawę źródłową: archeologiczną, pisaną i kartograficzną oraz istniejącą literaturę przedmiotu. Rozdział III jest podzielony chronologicznie. Na początku Autorka omawia tytułowe siedziby powstałe w dobie średniowiecza, najpierw grody i zamki książęce, biskupie i rycerskie, a następnie dwory w tym samym podziale. Po nich poznajemy dwory i pałace z doby nowożytnej, również w podziale własnościowym. Obie części kończą rozważania podsumowujące ustalenia Autorki.

Część druga pracy to katalog omawianych rezydencji w układzie alfabetycznym. Opis każdego obiektu obejmuje jego obecną przynależność administracyjną, a następnie określenie rodzaju obiektu, rok poświadczenia w źródłach pisanych, typ własności, lokalizację w obrębie historycznego podziału administracyjnego (powiatu), przynależność parafialną. Dalej, w sześciu punktach, Autorka omawia dzieje danej miejscowości, położenie i opis budowli, przytaczając w miarę możliwości zachowane opisy ich wyglądu, wyniki wykopaliskowych i powierzchniowych badań archeologicznych, architektonicznych, obecny stan zachowania, osobę budowniczego, a na końcu zamieszcza literaturę przedmiotu. Większość opisów jest ilustrowana fragmentami mapy Kwatermistrzostwa ukazującymi położenie omawianego obiektu, a część zilustrowano dodatkowo zachowanymi planami dóbr, miejscowości lub planami architektonicznymi i widokami obiektów. Na końcu pracy odnajdziemy obszerne spisy wykorzystanych opublikowanych i archiwalnych źródeł pisanych, dokumentacji archiwalnej z przeprowadzonych badań archeologicznych i architektonicznych oraz opracowań publikowanych. Do pracy dołączono konturową mapę historycznego województwa rawskiego z naniesionymi numerami katalogowymi obiektów wraz z ich różnicowaniem typologicznym.

Podsumowując — otrzymaliśmy cenną publikację, w której sposób ukazania podjętej problematyki i język wykładu jest dostępny dla każdego czytelnika interesującego się budownictwem rezydencjonalnym i rezydencjonalno-obronnym.

Elżbieta Kowalczyk-Heyman

Dzieje parafii i kościoła pod wezwaniem Znalezienia Krzyża Świętego w Małym Płocku, Folia Ecclesiastica Pultoviensia, t. 6, red. M. Przytocka, Wyd. SPES, Mały Płock 2013, ss. 455.

Przedstawiane opracowanie to kolejny tom poświęcony mało znanym dziejom parafii północno-wschodniego Mazowsza. Jego tytuł nie oddaje w pełni zawartości. Praca składa się bowiem z sześciu części, z których części I i II poświęcone są dziejom Małego Płocka, siedzibie parafii i gminy, od wczesnego średniowiecza po współczesność. W części I odnajdziemy artykuły omawiające najstarsze dzieje Małego Płocka (E. Kowalczyk-Heyman), następnie jego dzieje późnośredniowieczne (K. Pacuski) i nowożytnie po dwudziestolecie międzywojenne (M. Przytocka). Uzupełniają je wypowiedzi ukazujące szczegółowe zagadnienia, takie jak dzieje szkoły parafialnej i szpitala parafialnego (M. Przytocka), szkolnictwa w tej wsi i okolicy (M. Bogdański) i postać jednego z nauczycieli tutejszej szkoły — Ignacego Antoniego Potocznego (M. Żelazna).

Część II to dzieje wsi i ludności w tutejszej parafii i gminie. Rozpoczyna ją artykuł o dziejach parafii (M. Przytocka), następnie omówiono występujące na jej obszarze nazwy miejscowe (E. Kowalczyk-Heyman) i początki osadnictwa późnośredniowiecznego (K. Pacuski). Kolejne dwie wypowiedzi poświęcono witykom, czyli członkom dozoru kościelnego i rad parafialnych (M. Przytocka) oraz Zofii Kossak, związanej rodzinnie z ziemią łomżyńską (M. Żelazna).

Kolejne cztery części wypełniają artykuły dotyczące kościoła parafialnego w Małym Płocku, jego wystroju, wyposażenia, fundacji, bractw, uposażenia i cmentarzy, kaplicy pod wezwaniem św. Trójcy i kościoła w Kątach (M. Przytocka). Osobno omówiono tutejsze organy (W.Z. Łyjak). W ostatniej części przedstawiono postaci plebanów, wikariuszy i proboszczów (K. Pacuski i M. Przytocka), a kończy ją biografia ks. Tadeusza Szymona Ciborowskiego (M. Żelazna).

Lekturę poszczególnych rozdziałów ułatwiają dołączone do publikacji aneksy, bibliografia wykorzystanych źródeł i opracowań, indeks osób oraz ilustracje.

Elżbieta Kowalczyk-Heyman

Źródła i materiały do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku, t. 2: *Inwentarze dóbr ziemskich z XVII–XVIII wieku (cz. 2)*, wstęp i oprac. Katarzyna Justyniarska-Chojak, Jacek Pielas, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2016, ss. 246.

Pierwsza część omawianego wydawnictwa doczekała się obszernej recenzji na łamach *Kwartalnika pióra* znawcy problematyki siedzib szlacheckich — Leszka Kajzera¹. Poniżej wypada więc tylko zasygnalizować kontynuację pożytecznego edytorskiego przedsięwzięcia. W odróżnieniu od części pierwszej, druga jest dziełem dwojga Autorów. Jacka Pielasa, dotąd samotnie realizującego ambitny zamysł wydawniczy, wsparła Katarzyna Justyniarska-Chojak, również badaczka dziejów doby staropolskiej a zarazem doświadczona edytor².

¹ *Źródła i materiały do dziejów szlachty województwa sandomierskiego w XVI–XVIII wieku*, t. 2: *Inwentarze dóbr ziemskich z XVII–XVIII wieku (cz. 1)*, wstęp i oprac. J. Pielas, Kielce 2013, rec.: L. Kajzer, „Kw.HKM”, R. LXIV, 2016, nr 1, s. 127–134.

² Por. m.in. K. Justyniarska-Chojak, *Testamenty i inwentarze pośmiertne z ksiąg miejskich województwa sandomierskiego (XVI–XVIII wiek)*, Kielce 2010; „*Wszyscy śmiertelni jesteśmy i dlatego rozporządzamy majątkiem swoje*”. *Wybór testamentów z ksiąg miejskich województwa sandomierskiego (XVI–XVIII wiek)*, oprac. K. Justyniarska-Chojak, Kielce 2014.